

गीता रॉय दत्त - भाग १

वयाच्या अवघ्या ४१ व्या वर्षी जलोदरासारख्या विकाराने गीता दत्त हिचा दुर्दैवी अंत झाला हे वाईटच, पण तिच्या आयुष्याची अखेरची पंधरा वर्षे फारच दयनीय अवस्थेत गेली ही देखील एक खेदजनक घटना आहे. भरीस भर म्हणजे स्वतःच्या वैयक्तिक दुःखामुळे तिच्या नवर्याने - गुरुदत्तने झोपेच्या गोळ्यांचे अतिसेवन केल्याने त्याचेही निधन झाले. ही पती-पत्नीची जोडी नियतीच्या जाळ्यात अशी काही फसली होती की कित्येक चित्रपट आणि संगीत रसिकांना भरभरून सुख देऊन ही दोघं मात्र सुखापासून वंचितच राहिली. अजून दुःखाची गोष्ट म्हणजे काही वर्षांनी त्यांच्या तरुण ह्या मुलानेही (झोपेच्या गोळ्यांचे अतिसेवन करूनच) आत्महत्या केली. हे सर्व पाहून हे कुटुंब सुखाच्या बाबतीत इतके कमनशिबी कसे ह्याचेच आश्चर्य वाटते.

तिचा आवाज अवर्णनीय असाच होता. त्यापुढे सारी विशेषणे फिकीच पडतील. तो मधुर, मोहक, बोलका, क्वचित घोगरा आणि भावुक असाही होता. आणि मादक, आनंदी, प्रणयरम्य, उदास, उत्कट अशा प्रकारेही गीताच्या आवाजाचं वर्णन केलं जाई. खरंच ते योग्यही होतं. पण तसं पाहिलं तर तिच्या आवाजाचं कौतुक करावं तेवढं थोडंच होतं. कारण तिचं प्रत्येक गाणं काळजाला भिडून जाणारं होतं. लोकांवर शॅपेनचा परिणाम कसा होतो ? गीताचे गाणे म्हणजे कानांनी पिऊन तृप्त करणारी शॅपेन होती. तिच्या उत्कर्षाच्या काळी गीताचे गाणे असे होते की गीतकार आणि संगीतकार या दोघांना जे भाव सांगायचे असत ते तिच्या गाण्यांतून व्यक्त होत असत. पुढील गाण्यांवरून ते

लक्षात येईल.

'वक्त ने किया क्या हंसी सितम' (काळानुसार आपल्यात कसा बदल होत जातो हे सांगणारे 'कागज के फूल' मधील गाणे), 'ऐ दिल ऐ दिवाने' ('बाज' - प्रेमात पडण्याची व्यथा), 'जाने क्या तूने कही' ('प्यासा' - आजकालच्या परिभाषेत - मामला फिट हो गया), 'हूँ अभी मैं जवाँ ऐ दिल' ('आरपार' - मनमोकळे भाव). गाण्याच्या अर्थानुसार ती आपला आवाज देत असे. 'है ये दुनिया कौनसी, ऐ दिल तुझे क्या हो गया' ('सैलाब') ह्या गाण्यात आणि ('ट्वेल्ह ओ क्लॉक') 'अजि ओ, सुनो तो, नही हमने तुम्हे पहचाना' या गाण्याच्या लकेरीतील धीम्या आवाजातील नकार हे सर्व पाहता असे वाटते की तिच्या आवाजाचा पल्ला, खोली, अर्थपूर्णता हे सर्व घेऊन एखादी गानपरीच जणू भूतलावर आपल्याला आनंद देण्यासाठी आपल्या भेटीला आली आणि स्वतः मात्र रडतच अचानक हे जग सोडून निघून गेली.

कशी होती ही गायिका ?

आताच्या बांगलादेशातील फरिदपूर येथे २३ नोव्हेंबर १९३० रोजी एका सोज्वळ आणि सुखवस्तू कुटुंबात गीताचा जन्म झाला. तिचे वडील देवेंद्रनाथ रॉय चौधरी हे एक जमीनदार होते आणि अर्थातच त्यामुळे सर्व सुखे तिच्यासमोर हात जोडून उभी होती. तिची आई अमिया हिला कवितेचा नाद होता आणि त्यामुळे छोट्या गीताला कला आणि संस्कृतीचे जणू बाळकडूच मिळाले. आता ती गाण्यात रस घेऊ लागली होती आणि तिच्या आईवडिलांनी जरही वेळ न दवडता तिला गायनाचे शिक्षण देण्याची व्यवस्था केली. पंडित हिरेंद्रनाथ चौधरी यांची त्यासाठी नेमणूक करण्यात आली. ह्यावेळी ती फक्त दहा वर्षांची होती. गाण्याचा रियाझ तासन् तास चाले, पण गीताची त्याबद्दल काहीही तक्रार नव्हती कारण गायन तिला अतिशय आवडत असे. तिला त्यात आनंदच मिळे ! १९४२ साल उजाडलं आणि 'भारत छोडो' आंदोलन सुरू झालं. बंगालात त्यामुळे अनेक समस्या उभ्या राहिल्या. परिस्थिती इतकी हाताबाहेर गेली की रॉय कुटुंबाला जेवढं काही हाती घेता येईल तेवढं घेऊन बंगाल सोडावा लागला आणि

अखेरीस ते मुंबईला आले. परिस्थिती अकस्मात बदलली आणि या सुखवस्तू कुटुंबाला प्रथमच आर्थिक संकटाला तोंड द्यावं लागलं. बऱ्याच सुखसोई सोडाव्या लागल्या आणि गीताचं गायनाचं व्यावसायिक शिक्षणही त्यामुळे थांबवावं लागलं. पण त्यातल्या त्यात समाधानाची गोष्ट अशी होती की गीताला गायनाचा नाद लागला होता. त्यातले बारकावेही समजू लागले होते. आता तर ती हार्मोनियमही चांगल्या प्रकारे वाजवण्यास शिकली होती. त्यामुळे खास अशा मदतीशिवायही ती गाणे पुढे चालू ठेऊ शकत होती.

एकदा घरात ती गात असताना तिचा आवाज तिच्या दुसऱ्या मजल्यावरील घरातून खाली कम्पाऊंडपर्यंत ऐकू येत होता. हनुमानप्रसाद नावाचे एक संगीतकार तळमजल्यावरील डान्स क्लासमध्ये सहजच आले होते. त्यांच्या कानी गीताचा आवाज पडला. ते दुसऱ्या मजल्यावर चढून गेले आणि अशा रितीने गीताच्या आवाजाचा शोध लागला. त्यांच्या 'भक्त प्रल्हाद' (१९४६) या चित्रपटातील एक गाणे (खरे तर त्या गाण्यातील काही ओळी) त्यांनी तिला गाण्यास दिल्या. त्यामुळे इतरही काही चित्रपट तिला मिळाले. पहिल्या वर्षीच तिला जवळजवळ अर्ध्या डझनहून जास्त गाणी मिळाली. परंतु दुर्दैवाने काळाच्या ओघात ती गाणी कुठे नाहीशीच झाली. बंगालमधूनच आलेले आणि फिल्मिस्तानमध्ये नवोदित असलेले एस. डी. बर्मन यांनी ही गाणी ऐकली आणि लगेचच त्यांच्या लक्षात आले की हा एक हिरा आहे. त्याला आणखी झळाळी देण्याचीही गरज नाही. गरज आहे ती फक्त नीटपणे तिला लोकांसमोर सादर करण्याची ! त्यांनी तिला 'दो भाई' (१९४७) मध्ये घेतले आणि वयाच्या केवळ सतराव्या वर्षी या चित्रपटातील प्रमुख गाणी तिने किती सुरेख म्हटली आहेत ते तुम्ही पाहिलेच आहे. ही सुरेख गाणी म्हणजे 'मेरा सुंदर सपना बीत गया' आणि 'याद करोगे, याद करोगे, एक दिन हमको याद करोगे'.

आता सगळ्यांनाच तिचा आवाज आवडू लागला होता. सी. रामचंद्र, गुलाम हैदर, ग्यान दत्त, हंसराज बहल, इ. संगीतकारांचा त्यात समावेश होता. खरं सांगायचं तर ती गाणी ठीक गात होती. असामान्य असं त्यात काहीच नव्हतं. १९४७ ते १९५० या कालावधीतील काही अविस्मरणीय गाणी त्यामध्ये आहेत, नाही असे नाही. 'कंकर

कंकर से मै पूछूँ (‘हर हर महादेव’), ‘सपेरा बीन बजाइयो रे’ (‘पद्मिनी’ मध्ये अशोककुमार बरोबर), ‘किस्मत मे बिछडना था’ (‘शबनम’ मध्ये मुकेशबरोबर), ‘खयालोंमे किसीके इस तरह आया नही करते’ (‘बावरे नैन’ मध्ये मुकेशबरोबर), ‘जोगन’ मध्ये बुलो सी. रानी यांनी बांधलेली मीरेची भजने - ‘मत जा, मत जा, मै तो गिरीधर के घर जाऊँ’, तसेच ‘घुँघट के पट खोल रे, तोहे पिया मिलेंगे’.

तिची काही गाणी उत्कृष्ट होती तर काही विशेष आठवणीत न राहतील अशी. ‘जलजला’ मध्ये पंकज मलिक यांचं संगीत असलेली तिची ५ गाणी असूनही हा चित्रपट फरसा यादगार झाला नाही. ‘सन ऑफ अलिबाबा’ मध्ये सरदुल क्वात्रा यांचं संगीत तर गीताची ८ पैकी ७ गाणी होती. तरीही तो किंवा ‘उषा किरण’ (संगीत हनुमान प्रसाद) हा चित्रपट विशेष लक्षणीय ठरला नाही. पण नंतर मात्र तिच्या गाजलेल्या गाण्यांची संख्या कमीपासून मध्यम ते अगदी भरपूरपर्यंत वाढत गेली.

दरम्यान अमृतसरहून एक जन्मजात संगीतकार मुंबईत दाखल झाला. त्याने तिच्या आवाजात जादुई बदल केला. तो होता ओ. पी. नय्यर ! त्यावेळच्या बहुतेक संगीतकारांप्रमाणे त्यालाही तात्काळ कळले की ह्या मुलीला नैसर्गिक देणगी आहे. तिला शब्दांचा अर्थ सहजपणे कळत असे आणि तिचे गाणे भावपूर्ण होत असे. हे अतिशय कौतुकास्पद होते. तिच्या आवाजात तजेला होता आणि भावनाही ! बऱ्याच वेळा तिचे गाणे एका ‘टेक’मध्येच होत असे. त्यामुळे गीताच्या गाण्याच्या ध्वनीमुद्रणाच्या वेळी सहभागी असलेले सर्वजण घरी लवकर आणि समाधानाने जात असत.